

Нормативні засади інтеграції інтелектуальної безпеки у політики сталого розвитку України

Кошовий Б.-П.О.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2024	Соціальні та поведінкові науки	330.3:338.2:351

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13929718>

Анотація. У статті проаналізовано нормативні засади інтеграції інтелектуальної безпеки в політики сталого розвитку України. Визначено ключову роль інтелектуальних ресурсів, таких як освіта, наука, культура, інформація та інновації, у забезпеченні сталого розвитку держави. Розглянуто основні нормативно-правові акти, які регулюють інтелектуальну безпеку та забезпечують її взаємозв'язок з політиками сталого розвитку. Наголошено на необхідності подальшого вдосконалення законодавства у цій сфері з метою забезпечення ефективного захисту інтелектуальних ресурсів в умовах війни та післявоєнної відбудови. Окреслено перспективи розвитку механізмів захисту інтелектуальної безпеки як складової національної безпеки та конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

Ключові слова: інтелектуальна безпека, сталий розвиток, нормативно-правові акти, інновації, національна безпека, інтелектуальні ресурси.

Normative Foundations of Integrating Intellectual Security into Ukraine's Sustainable Development Policies

Abstract. One of the key tasks of modern Ukrainian state policy is the integration of sustainable development principles into all spheres of public life. In this context, intellectual security holds a significant place, as the protection of intellectual resources, such as education, science, culture, technology, and information, is essential for the nation's stable development. In the current state of national development, particularly in light of the challenges posed by war and post-war reconstruction, intellectual security becomes a strategically important component of the state's overall security.

The integration of intellectual security into Ukraine's sustainable development policies requires detailed legal regulation. This entails creating an effective legislative framework that would ensure both the protection of intellectual rights and the development of society's innovation capacities. The legal acts that regulate intellectual security in the context of sustainable development lay the groundwork for creating conditions that will enable the country to maintain its competitiveness on the global stage while safeguarding the interests of its citizens.

¹ кандидат економічних наук, доцент кафедри демографії, трудових відносин і соціальної політики ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0000-0001-8550-0028>

This article analyzes the normative foundations of integrating intellectual security into Ukraine's sustainable development policies. It identifies the key role of intellectual resources, such as education, science, culture, information, and innovation, in ensuring the sustainable development of the state. The main legal acts regulating intellectual security and its connection with sustainable development policies are reviewed. The necessity of further legislative improvement in this area is emphasized to ensure the effective protection of intellectual resources in the context of war and post-war reconstruction. Prospects for the development of intellectual security protection mechanisms as a component of national security and Ukraine's competitiveness on the international stage are outlined.

Keywords: intellectual security, sustainable development, legal acts, innovation, national security, intellectual resources.

Вступ

Одним із ключових завдань сучасної державної політики України є інтеграція принципів сталого розвитку у всі сфери суспільного життя. При цьому важливе місце посідає питання інтелектуальної безпеки, оскільки захист інтелектуальних ресурсів, таких як освіта, наука, культура, технології та інформація, є основою стабільного розвитку нації. У сучасних умовах національного розвитку, особливо з огляду на виклики, пов'язані з війною та післявоєнною відбудовою, інтелектуальна безпека стає стратегічно важливою складовою загальної безпеки держави.

Інтеграція інтелектуальної безпеки у політики сталого розвитку України вимагає детального нормативно-правового регулювання. Це передбачає створення ефективної законодавчої бази, яка б забезпечувала як захист інтелектуальних прав, так і розвиток інноваційних можливостей суспільства. Нормативні акти, що регулюють інтелектуальну безпеку в контексті сталого розвитку, закладають основу для створення умов, які дозволять країні зберегти свою конкурентоспроможність на глобальній арені та захистити інтереси своїх громадян.

Дана стаття спрямована на аналіз правових засад, що визначають механізми інтеграції інтелектуальної безпеки у політики сталого розвитку України. Основною метою є вивчення нормативно-правових актів, які регламентують це питання, а також окреслення можливих напрямків їх подальшого вдосконалення задля забезпечення надійного захисту інтелектуальних ресурсів держави.

Результати

Однією із важливих концепцій, що функціонують в сучасному політичному, науковому, економічному, екологічному й культурному середовищах є ідея про сталий розвиток, згідно із якою необхідним є віднайдення балансу поміж задоволенням теперішніх потреб людства й захистом інтересів майбутніх поколінь, зокрема їх потреби у здоровому та безпечному навколишньому природному середовищі.

При цьому задоволення соціальних потреб не видається можливим без захищеності сфери інтелектуальних ресурсів, а саме освіти, науки, культури, духовності, відносин у сфері інтелектуальної власності та інформації. Усі ці галузі разом утворюють інтелектуальні ресурси, подолання ризиків і загроз щодо яких має забезпечити інтелектуальна безпека.

Політика сталого розвитку України в сфері інтелектуальної безпеки є одним із вагомих напрямків захищеності суспільства і прав людини, державного поступу, стабільності та водночас розвою економіки.

Дієвими інструментами соціальної регуляції виступають акти законодавства, що є встановленими державою загальнообов'язковими правилами. Тому аналіз засад політики сталого розвитку України у сфері інтелектуальної безпеки варто здійснити і з погляду їх документального оформлення. Для цього слід вивчити положення

нормативно-правових актів, що стосуються засад політики сталого розвитку та питань інтелектуальної безпеки. Зокрема, це Конституція України, Закон України «Про засади державної регіональної політики», Закон України «Про національну безпеку», Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020», Указ Президента України «Питання Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України», Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки», Проект Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» та інші документи.

Політика сталого розвитку України у сфері інтелектуальної безпеки є важливим елементом захищеності держави і суспільства, значущим напрямом їхнього розвитку, необхідним елементом реалізації і захисту прав людини. Для того, щоб з'ясувати, чим є політика сталого розвитку в галузі інтелектуальної безпеки, варто дослідити погляди науковців, довідкові видання та положення законодавства.

Під принципом сталого розвитку перша редакція Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII розуміє розвиток суспільства для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь [1].

Тобто в такому розумінні сталий розвиток передбачає задоволення теперішніх й майбутніх потреб.

Своєю чергою згідно з п. 4 розділу I Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів фахової передвищої освіти» від 21.12.2022 № 1152 сталий розвиток є процесом, який є частково, але систематично керованим, основою якого є системний підхід та сучасні інформаційні технології, що дозволяють моделювати різні варіанти напрямків розвитку закладу фахової передвищої освіти, з високою точністю прогнозувати їх результати та обрати з їх числа найбільш оптимальні [2].

Згідно із таким положенням сталий розвиток є систематично керованим процесом, що ґрунтується на системному підході й передбачає застосування моделювання й прогнозування задля обрання оптимальних напрямків розвитку.

Під політикою безпеки п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки» від 23 грудня 2020 р. № 1295 розуміє сукупність документованих рішень, що приймаються керівництвом об'єкта кіберзахисту і є спрямованими на захист електронних комунікаційних та (або) технологічних мереж й систем, інформації і асоційованих з нею ресурсів (активів) [3].

Можна припустити, що політикою безпеки є сукупність рішень, що приймаються владним суб'єктом і є спрямованими на захист певного об'єкта.

Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII не містить терміну «інтелектуальна безпека». Тож для з'ясування змісту цього терміну слід використати довідкові видання, а також наукові дослідження. До прикладу, Великий тлумачний словник української мови визначає інтелектуальним капітал як капітал, втілений у знаннях, уміннях, досвіді, кваліфікації людей [4]. Можна в такому разі припустити, що йдеться саме про інтелектуальний ресурс. Тоді коли мова йтиме про інтелектуальну безпеку, то матиметься на увазі захищеність інтелектуальних ресурсів.

Як зауважує Бутнік-Сіверський О.Б., за змістом інтелектуальна безпека за умов розвитку інноваційно-інтелектуального середовища у країні, виступає важливим чинником зміцнення національної безпеки країни [5, с. 3]. На думку вченого

інтелектуальна безпека – це особлива категорія, яка характеризується системою якісних ознак інтелектуального розвитку як національної безпеки України так її складової – національної економічної безпеки. При цьому дослідник зауважує, що до вказаних якісних ознак науковці відносять: становище науково-технологічної, інвестиційної, виробничої та зовнішньоекономічної інтелектуальної діяльності у системі національної безпеки України; рівень опанування новочасними знаннями, інтенсивність упровадження новацій в розвивання техніки, технологій, персоналу; охороноспроможність й захищеність інтелектуальних ресурсів економічного розвитку, спроможність захищеності економічних інтересів підприємств від впливу несприятливих умов зовнішнього середовища та ін. [5, с. 17-18].

Як зауважує Ревак І.О., інтелектуальною безпекою є стан захищеності всіх продуктів інтелектуальної праці. Маються на увазі перш за все продукти інтелектуальної власності, патенти, програми, технології, ліцензії, інформаційні системи тощо, інакше кажучи – усе те, що забезпечує поступ в відтворенні й захисті інтелектуального потенціалу [6].

При цьому поняття інтелектуальної безпеки є ширшим за продукти інтелектуальної власності, до неї належить також і питання освіти, захищеності і обігу інформації, інновації, науковий та технічний поступ, аспекти культури і духовності.

На думку Марченко О.С., інтелектуальна безпека – це захищеність інтелектуальних ресурсів соціально-економічного розвитку, їхнього продукування, обміну й використання на макро- та мікроекономічних рівнях [7, с. 1].

Отже, беручи до уваги пояснення, що їх містять довідкові видання, дослідивши погляди науковців, а також спираючись на положення норм законодавства, можна зробити висновок, що політикою сталого розвитку в сфері інтелектуальної безпеки є сукупність систематичних рішень, що приймаються владними суб'єктами і є спрямованими на забезпечення незмінного процесу переходу до вищого стану розвитку в сфері захищеності інтелектуальних ресурсів.

Тепер варто дослідити, яким саме чином закріплюються та реалізуються засади політики сталого розвитку України у сфері інтелектуальної безпеки у положеннях чинного законодавства.

Правові засади відносин у сфері інтелектуальної безпеки закладено у Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відповідно до ч. 1 ст. 41 Основного Закону кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Згідно із ч. 1 ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Основний Закон України також закладає засади відносини у сфері культури, освіти, науки, духовності та інформаційних відношень. Відносини у сфері інтелектуальної власності також регулює Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV, Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX, а юридичну відповідальність за правопорушення у вказаній галузі встановлює Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III, Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X.

Якщо здійснювати аналіз документальних витоків засад політики сталого розвитку України у сфері інтелектуальної безпеки, то слід відмітити відсутність нормативно-правового акту, що регулював би це питання. Натомість правові засади сталого розвитку в цілому в Україні закладено у ряді актів законодавства. Так,

відповідно до Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 [8], визначено ряд цілей сталого розвитку України. В документі згадується важливість забезпечення всеосяжної й справедливої якісної освіти і заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх, а також йдеться про сприяння інноваціям, що загалом є важливими елементами захищеності інтелектуальних ресурсів.

Вказаний Указ глави держави спирається зокрема на зміст Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (далі – Доповідь) [9]. Якщо дослідити зміст Доповіді, то можна відмити ряд тез і завдань, що є пов'язаними із питанням інтелектуальної безпеки. До прикладу, п. 4.4. передбачає необхідність підвищення якості вищої освіти й забезпечення її тісного зв'язку із наукою, сприяння формування у країні мосту освіти й науки. Доповідь проголошує необхідність забезпечення стійкого зростання ВВП на базі модернізації виробництва, розвитку інновацій. П. 8.2. передбачає підвищення дієвості виробництва на засадах сталого розвитку й розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв, що загалом є важливим для забезпечення інтелектуальної безпеки. Доповідь передбачає розвиток інновацій, наукових досліджень, зв'язок освіти, науки та виробництва.

Варто зазначити, що законодавство України свого часу розглядала сталий розвиток саме у контексті інтелектуальних ресурсів. До прикладу можна навести Указ Президента України «Питання Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України» від 04.11.2009 № 899/2009 [10], що втратив чинність. Документом було затверджено персональний склад Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України, а також передбачено взаємодію цього органу із Секретарем Ради національної безпеки і оборони України та Головою Секретаріату Президента України. Так, згідно із цим Указом перший заступником Голови Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України (Б. Патон) мав готувати й подати узгоджені із Секретарем Ради національної безпеки і оборони України й Головою Секретаріату Президента України пропозиції стосовно організаційного, науково-методичного та аналітично-прогнозного забезпечення діяльності Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України. Можна зробити висновок, що питання сталого розвитку, інтелектуальних ресурсів й національної безпеки сприймалось законодавцем у одному ключі, на що вказує координування дій Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України із очільником Секретаріату глави держави та Секретарем Ради національної безпеки і оборони України.

Важливим документом з питань політики сталого розвитку є Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"» від 12.01.2015 № 5/2015 (далі – Стратегія) [11]. Відповідно до розділу 2 Стратегії передбачено вектор розвитку, що включає у себе забезпечення сталого розвитку держави, здійснення структурних реформ і, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою із сильною економікою й із передовими інноваціями. Тобто, сталий розвиток передбачає розвій інтелектуальних ресурсів, які й є основою інновацій.

Водночас згідно із розділом 3 Стратегії вектор безпеки зокрема передбачає проведення реформи захисту інтелектуальної власності. Отже, документ безпосередньо поєднує питання сталого розвитку із інтелектуальною безпекою. Своєю чергою вектор відповідальності як складова Стратегії містить питання реформи освіти, а вектор гордості включає Програму розвитку інновацій, розвиток інформаційного суспільства й медіа, реформу державної політики в галузі науки та досліджень тощо.

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" у 2015 році» від 04.03.2015 № 213-р [12] затверджено

План заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" у 2015 році (далі – План). Згідно з п. 4 вказаного Плану передбачено розроблення та реалізацію концепції інформаційної безпеки України, а також створення взаємоузгодженої державної системи інформаційної безпеки та розроблення і прийняття Концепції інформаційної безпеки. Зміст таких заходів включав розробку й подання урядові (Кабінетові Міністрів України) пропозицій стосовно концепції інформаційної безпеки, а також розроблення у взаємодії із Центром передового досвіду НАТО із стратегічних комунікацій й подання урядові (Кабінетові Міністрів України) проекту нормативно-правового акта стосовно структури й завдань, що пов'язані зі функціонуванням системи інформаційної безпеки.

Зазначено також, що визначальним виступає інноваційне спрямування розвитку. Водночас високий інтелектуальний рівень людського потенціалу має забезпечити конкурентоспроможність країни у майбутньому.

Однією зі складових такого явища як інтелектуальна безпека є захищеність інтелектуальної власності. Кравченко І.О. й Калюжна С.В. вважають, що за умов реалізації правової реформи, одним із напрямків якої є розробка та прийняття нового Кримінального кодексу України, на особливу увагу заслуговує кримінальна політика держави в галузі охорони інтелектуальної власності, як стратегічно важливої складової реалізації цілей сталого розвитку [13, с. 225]. Науковці наводять дані, що вказують на масштаб проблеми. Так, відповідно до численних досліджень й статистичних даних тільки 2017 року сукупний розмір матеріальної шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями в сфері інтелектуальної власності становив понад 36 мільйонів гривень. Також щорічний об'єм торгівлі підробленими продуктами складає 461 млрд євро (а це 2,5% від загального світового обсягу торгівлі), у ЄС при цьому імпорту контрафактної продукції помічено на суму 120 мільярдів євро, що складає 7% від усього імпорту [13, с. 226].

Значним і важливим кроком для подолання такої загрози інтелектуальній безпеці як правопорушення у сфері відносин інтелектуальної власності є створення 2016 року Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Вказаний судовий орган утворено Указом Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29 вересня 2017 року № 299/2017. Проте ця інституція досі не розпочала своєї роботи.

Висновки

Інтеграція інтелектуальної безпеки в політики сталого розвитку України є необхідною умовою для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку та збереження національних інтересів у контексті глобалізації. Проаналізовані нормативно-правові акти свідчать про наявність основних засад, які регулюють захист інтелектуальних ресурсів, проте сучасні виклики вимагають подальшого вдосконалення правових механізмів у цій сфері.

Забезпечення інтелектуальної безпеки є невід'ємною частиною національної безпеки, яка передбачає захищеність освіти, науки, культури, інформаційної сфери та інтелектуальної власності. Особливу увагу слід приділяти питанням модернізації законодавства в умовах війни та післявоєнної відбудови, що дозволить країні розвиватися на основі інновацій та інтелектуального потенціалу.

Таким чином, впровадження дієвих механізмів захисту інтелектуальних ресурсів має стати пріоритетом державної політики, спрямованої на досягнення сталого розвитку. Це дозволить не лише мінімізувати ризики та загрози, що виникають у сфері інтелектуальної безпеки, але й сприятиме зростанню конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19/ed20150205#n30>
2. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів фахової передвищої освіти» від 21.12.2022 № 1152. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0281-23#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки» від 23 грудня 2020 р. № 1295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-2020-%D0%BF#Text>
4. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. UNR: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
5. Бутнік-Сіверський, О. Б. (2019). Інтелектуальна безпека, яка характеризує якісні ознаки складових національної безпеки України. Питання інтелектуальної власності: зб. наук. праць, (Випуск 16), 59-73. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/10d717b0-2f06-4730-abaa-6bc061c0a5f8/content>
6. Ревак, І. О. (н.д.). Інтелектуальна безпека - невід'ємна складова інформаційної безпеки України. Cyber Safety Unit. <https://cybersafetyunit.com/intellektualnaya-bezopasnost-neotemlemaya-sostavlyayushhaya-informatsionnoy-bezopasnosti-ukrainiy/>
7. Марченко, О. С. (2014). Інтелектуальна безпека як складова економічної безпеки суб'єктів господарювання. У Інформаційна та економічна безпека: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 10 берез. 2014 р.). (Розд. 2). Харків. <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6897/1/Marchenko.pdf>
8. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
9. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». (н.д.). <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>
10. Указ Президента України «Питання Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України» від 04.11.2009 № 899/2009 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899/2009#Text>
11. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"» від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" у 2015 році» від 04.03.2015 № 213-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80#Text>
13. Кравченко, І. О., & Калюжна, С. В. (2022). Конституційні засади кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в умовах сталого розвитку в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, (6), 223-228. <https://doi.org/10.32782/39221414>